

Pět set let a jeden den poté¹

Jan Štefan

Fünf Hundert Jahre und ein Tag danach In seiner Predigt zum Reformationstag und Reformationstjubiliäum nimmt Prager systematischer Theologe und Studentenpfarrer der Evangelisch-Theologischen Fakultät der Karlsuniversität aus Luthers Fegefeuerthesen die ersten zwei und letzten vier Thesen heraus und akzentuiert die Zentralität der 62. These. Das Dokument der Weltreformation verknüpft er mit Dietrich Bonhoeffers Verständnis des Protestantismus als eines Protestes Gottes gegen uns Protestanten, mit Amedeo Molnárs Erfassung der *Semper-reformanda*-Losung als „*Ecclesia reformanda quia reformata*“ und mit Josef L. Hromádkas Hinweis auf eine protestantische Neigung zum Protestieren. Die Bitte des Papstes Franziskus um unsere Gebete sieht er im Einklang mit der 48. These Luthers.

„Čiňte pokání a věřte evangeliu.“ (Marek 1,15b)

„Musíme projít mnohým utrpením, než vejdemo do Božího království.“
(Skutky 14,22b)

1. Den reformace 2017

Před pěti sty lety a jedním dnem, 31. 10. 1517, Martin Luther údajně přibil na dveře zámeckého kostela ve Wittenbergu *95 tezí proti odpustkům*.²

- 1 Rozšířená, opravená a o poznámkový aparát doplněná verze kázání proneseného nejprve v podzemní kapli UK ETF ve středu 1. listopadu 2017, následně ve zkrácené podobě v neděli 5. listopadu ve sboru ČCE v Lysé nad Labem. Kratší (a nezkorigovanou) verzi pohotově otiskl časopis ve své příloze *Protestor* 9/2017 nezávislý evangelický měsíčník *Protestant*.
- 2 *Disputatio pro declaratione virtutis indulgentiarum* (1517). Latinské znění přinesly (příznačně) první svazky kritických edic reformátorova díla: WA 1, 229–238; BoA 1, 1–9; StA 1, 173–185 (ed. S. Mühlmann). Přesnější český překlad by tedy zněl: *Disputace pojednávající o moci odpustků*. V (protestantské) zkratce jsme si navykli mluvit nikoli o tezích o odpustcích, na téma odpustky a jejich zneužívání, nýbrž o tezích *proti* odpustkům (jako takovým). Český překlad Amedea Molnára, který užívám, ukrývá jubilejní publikace: P. Černý, *K 500. výročí narození Martina Luthera*, Praha 1982, 185–190; předtím otiskl Molnár svůj překlad vybraných 26 tezí pod názvem *Z devadesáti pěti tezí Martina Luthera* v čítance: A. Molnár a kol. (vyd.), *Slovem obnovená. Čtení o reformaci*, Praha 1977, 180n; jejich neúplný přetisk (61 tezí) je nejsnáze k nalezení v obsáhlé knize: G. Stemberger (vyd.), *2000 let křesťanství: ilustrované církevní dějiny*, Kostelní Vydří 1999, 432–435, odkud je cituji. Zastaralý český překlad otiskl *Evangelický církevník* 1899, č. 10–12; další překlad *95 tezí Martina Luthera* je dostupný on-line na portálu *Reformace.cz*. S nevšedním zájmem se setkala v Česku publikace bratislav-

Na toto „vyvěšení“ či spíše „přibití tezí“ („Thesenanschlag“) si luterský svět (a s ním v menší míře i svět kalvínský) uvykl nahlížet jako na hodinu zrodu reformace. Naše Dobyty Bastily, náš Výstřel z Aurory, naše Národní třída. Na dnešních bronzových vratech zmíněného kostela najdete všech 95 tezí – přežily tam čtyři desetiletí komunistického ateismu. Teze – někteří němečtí historičtí theologové přičlenili v šedesátých let uplynulého století k datu a k historicitě jejich přibití na dveře otazník³ – nebyly určeny obecně veřejnosti jako takové, nýbrž speciálně veřejnosti universitní,

ských kolegů: A. Biela – M. Nicák – L. Batka (vyd.), *95 výpovědí Dr. Martina Luthera, Malý spis – velké zmeny*, Praha 2015, ²2017. Obsahuje jak slovenský překlad tezí od Adriány Bielé *Dišputa pojednávajúca o moci odpustkov – 95 výpovědí* (14–23), tak její *Theologickou analýzu 95 výpovědí*. O Tezích pojednávají i další dvě studie: Lubomír Batka, *Historické pozadie 95 výpovědí*, a Maroš Nicák, *Aký význam malo 95 výpovědí pre začiatok reformácie?*. A. Biela v *Poznámkách ku kritickému prekladu* odmítá překlad užívající předložku „proti“ (tak slovenský překlad z roku 1990 *Výpovede proti odpustkom*) a přebírá překlad Daniela Veselého *95 výpovědí* (op. cit., 10.12). Úplně novým překladem nás obdarovala Jana Nechutová, „Teze Martina Luthera z 31. října 1517“, *Theologia vitae* 6 (2016), č. 1–2, 11–19. Pokud dobře počítám, máme v jubilejním roce k dispozici tři novodobé české překlady Tezí 1517.

- 3 Datum přibití zpochybnil roku 1959 göttingenský evangelický církevní historik Hans Volz (*Martin Luthers Thesenanschlag und dessen Vorgeschichte*, Weimar 1959): Teze byly zveřejněny o den později, 1. listopadu 1517; fakticitu přibití zpochybnil münsterský katolický církevní historik a ekumenik Erwin Iserloh v přednášce v roce 1961 (tiskem *Luthers Thesenanschlag. Tatsache oder Legende?*, Wiesbaden 1962; *Luther zwischen Reform und Reformation. Der Thesenanschlag fand nicht statt*, Münster 1966): Teze nebyly Lutherem zveřejněny, „Žádné přibití tezí se nekonalo“. O debatě historiků referuje velmi podrobně ve své studii Batka (in: Biela, *Dišputa*, 98–122), který se ve stále otevřené otázce nakonec přiklání spíš na stranu tradiční datace a fakticity (114); předtím ovšem zdůraznil, že „si viacerí uvedomili, že je v podstate úplne jedno, kedy presne a či vôbec boli tézy pribité na dveře chrámu vo Wittenbergu (100). Cullmannovo: *In dubiis pro traditione?* Ve hře zůstává i středová varianta: Teze byly přibity, ale později než 31. října. Batka rovněž zaregistroval, že se v otázce „Přibil-Nepřibil?“ projevila i rozdílná mentalita českého a slovenského evangelíka: Proti skeptickému intelektuálovi Amedeu Molnárovi (Evangelický kalendář 1967) se ozval v Církevních listech 1968/11 ružomerský farář Gustáv Plavec (viz op. cit. s. 118, pozn. 8). V novém důkladném (kritickém) Lutherově životopise píše berlínský emeritní historik raného novověku Heinz Schilling (1942), že na základě novějších pramenných nálezů můžeme považovat přibití tezí za pravděpodobné; legendární byl pouze způsob jeho provedení. Jednalo se o „běžný akt akademické informace a komunikace“ na tehdejších univerzitách, který neměl na starost profesor, nýbrž univerzitní pedel. H. Schilling, *Martin Luther, Rebel in einer Zeit des Umbruchs*, München 2012, ⁴2016, cituji z aktualizovaného vydání 2017, 167n; srov. slov. překlad P. Balko, *Martin Luther, Rebel v prevratných časoch*, Bratislava 2017, 149. Liberálně laděná česká média letos příznačně vytrvale

popř. řádové. Nevyzývaly wittenberské křesťany k provedení církevních reforem a už vůbec ne wittenberské měšťany k občanským nepokojům; zvaly akademickou obec k učené disputaci. Tedy spíš vývěska na vstupních dveřích na fakultu „Bude se konat veřejná obhajoba disertace“ než oznámení „Přijďte na happening alternativních výtvarníků“. Evangelickou teologii ve skutečnosti odstartoval jiný okamžik: onen vsutku dnes obtížně datovatelný Lutherův „zážitek ve věži“ („Turmerlebnis“). Je přirozené, že pro vzpomínkové datum se lépe hodí veřejný počín doprovázený hlasitým bušením kladiva než exegetický objev v nočním tichu pracovny.

Obsahově jsou teze značně krotké, žádná „theologie kladivem“. Odpušky se tu ještě připouštějí, očištec drží, papežství principiálně ne-problematizuje atd. Naprostá většina tezí je vysoce neaktuální. Přirozeně. Co bylo aktuální v katolické církvi pozdního středověků, nemůže být aktuální v evangelické církvi postmoderny! Bez historického komentáře se Lutherův text dnes nedá vůbec číst. Nebo snad víte, milí studenti, milé studentky evangelické theologie, co to byly/jsou *odpušky*? Co to je/má být *očištec*? Ale nehodlám se tu teď plést historickým theologům do řemesla.

„Dopřejte mrtvému Lutherovi konečně klid a slyšte Evangelium, čtete Lutherovu Bibli, naslouchejte slovu Božímu samému,“ řekl Dietrich Bonhoeffer v kázání na Den reformace 1932.⁴ Kdo by s ním nesouhlasil? Letos jsme se mohli doslova uslat. A přece bych rád udělal Lutherovi ještě jednou slovo a vytáhl z jeho tezí „na světlo Boží“ to, co jeho nám dnes ne vždy srozumitelnou dobovou polemiku zakládá a zdůvodňuje: *evangelium*, které reformátor znovuobjevil a které je dobře srozumitelné i nám dnes.

zdůrazňovala legendárnost obrazu „Luthera s kladivem“. Jisté je, že se nekonala navrhovaná disputace. Den reformace si však půltisíciletí poté připomínáme právě proto, že se *namísto* tenkrát neuskutečněné *odborné disputace* záhy otevřel podnes trvajícím *veřejným církevním rozhovor zvaným reformace*.

- 4 D. Bonhoeffer, „Predigt zum Reformationsfest“ (6. November 1932), in: týž, *Auslegungen - Predigten*, hg. v. E. Bethge, GS 4, München 1961, 93-101, 96, Týž, *Berlin 1932-1933*, hg. v. C. Nicolaisen u. E.-A. Scharffenorth, DBW 12, München 1977, 423-431, 426. Kázání pronesl Bonhoeffer v berlínské Dreifaltigkeitskirche, někdejší působišti F. Schleiermachera. Svě tvrzení v poznámce na s. 93, že této akademické bohoslužbě byl přítomen říšský prezident Paul von Hindenburg, uvedl editor GS 4 na pravou míru ve své velké bonhoefferovské biografii, Eberhard Bethge, *Dietrich Bonhoeffer. Theologe - Christ - Zeitgenosse*, München 1967, 285.

2. První a poslední teze

Své protiodpustkové teze Luther zarámoval dvěma biblickými reminiscencemi: „Čiňte pokání“ a „Musíme projít mnohým utrpením“.

2.1 První dvě teze: Čiňte pokání

1. *Když náš Pán a mistr Ježíš Kristus řekl: Čiňte pokání (Mt 4,17), chtěl, aby celý život věřících byl pokáním.*

2. *Tomuto výroku nelze rozumět ve smyslu pokání svátostného, to jest zpovědi a dostiučinění, udílených kněžími.*⁵

Na počátku reformace jako světodějné události stojí výzva *k pokání*.⁶ Tedy, aby nevznikl omyl. Ne že bychom my měli volat *jiné* ku pokání. Ne. *My sami* jsme voláni ku pokání. „Ecclesia reformata est semper reformanda secundum Verbum Dei!“⁷ Jen ta církev se smí nazývat obnovená, slovem Božím reformovaná, která se napořád znovu reformuje, sebe sama vystavuje obnovující moci a síle Božího slova. Amedeo Molnár zakončil závěrečný oddíl své čítanky reformačních textů *Slovem obnovená*, příznačně pojmenovaný *Nedokončená reformace*, latinskými slovy: „Ecclesia reformanda quia reformata.“ „Církev je třeba reformovat, protože je reformovaná.“⁸ Volněji: I ta církev, ano, právě ta církev, která kdysi prošla reformací, bude znovu a znovu potřebovat reformaci. Bonhoeffer v již zmíněném kázání na Den reformace varuje před skutečností, že nás jako protestanty zaměstnává *náš protest* proti sekularismu a katolicismu, nemravnosti

5 Stemberger, *2000 let*, 433 (= Molnár, *Slovem obnovená*, 180).

6 Srov. Wolf Krötke: „Prvním slovem reformace je pokání.“ Týž, „Beichte auf evangelisch“, *Glaube und Heimat* Nr. 8 (26. 2. 2017), přístupné on-line na www.wolf-kroetke.de.

7 Okřídlená výzva *k permanentní reformaci* „Ecclesia semper reformanda est“ / „ecclesia reformata semper reformanda“, jejíž původ je třeba hledat v reformovaném holandském raném pietismu 17. století (Jodocus van Lodenstein, 1620–1677), sahá svou intencí až k Augustinovi, věcně ji lze doložit z klasických konfesí reformovaných církví. O její novodobé rozšíření se zasloužil po druhé světové válce Karl Barth. Zazněla např. v závěru přednášky o 6. barmenské tezi *Poselství o svobodné milosti Boží*, kterou přednesl na sejití Coetus reformierter Prediger v Barmen 30. 7. 1947; v tištěné podobě se Barthova přednáška rozeběhla do světa ještě téhož roku. Týž, *Die Botschaft von der freien Gnade Gottes*, ThSt 23, Zollikon-Zürich 1947, 2–19, 19.

8 Molnár, *Slovem obnovená*, 231.

a nevěře, dogmatu a autoritě, ale nechceme slyšet, jak *Bůh* protestuje proti nám a proti našemu protestování. „Protestantismus neznámá náš protest proti světu, nýbrž Boží protest proti nám.“⁹

Naštěstí zřejmě nehrozí, že by někoho z nás napadlo číst Lutherovy teze jako *útok na svátostnou teorii či praxi dnešní katolické církve*. Časy se změnilly, a to, církvi div se, tentokrát k lepšímu. Zná snad někdo z vás nějakého katolíka, který by si kupoval odpustky? Natož pak takového, který by odpustky prodával? Dokázali byste mně jmenovat jediného katolického křesťana, který by odporoval 43. tezi, že „*ten, kdo dává chudému a pomáhá potřebnému, činí lépe, než kdyby kupoval odpustky*“?¹⁰ – Obracel se snad někdo z papežů 20. století na věřící s prosbou o uvolnění toku peněz do Říma? Autorem teze 48., že „*papež potřebuje mnohem více modlitby než peníze*“,¹¹ by klidně mohl být papež František! Což nás svými prvními papežskými slovy z vatikánského balkónu neprosil o naše modlitby? – A že je kázání Božího slova nade všechny lidské výmysly, je homiletická zásada, z níž dnes vycházejí i profesori katolické homiletiky na naší sesterské fakultě v Dejvicích. – A naopak.

Dnešní evangelický sakramentolog bude argumentovat 1. tezí proti institucionalizované zpovědi, tedy *svátosti smíření*, jen velmi opatrně a ne bez zaváhání. Neváhal snad sám Luther, zda nemá v biblickém duchu ponechat v evangelické církvi tři svátosti? A neptá se řada evangelických theologů několika generací, v čele právě s Dietrichem Bonhoefferem,¹² zda bychom neměli dobrovolné svátostné zpovědi otevřít dveře do našich církví?

Dobře, reformace jako reformace ne jiných církví, ale především jako reformace vlastní církve. Ale šel bych ještě dál. Ať už spatřujeme v Luthe-

9 GS 4, 95 = DBW 12, 426. Bonhoeffer pokračuje citací začátku biblického textu (Zjevení 2,4.5.7) svého kázání: „Ale to mám proti tobě [...]“ (Zj 2,4a).

10 Stemberger, *2000 let*, 435 (= Molnár, *Slovem obnovená*, 181).

11 Stemberger, *2000 let*, 435.

12 Srov. D. Bonhoeffer, *Gemeinsames Leben*, TEH 61, München 1939; 95–105, Týž, *Gemeinsames Leben – Das Gebetsbuch der Bibel*, hg.v. G. L. Müller u. A. Schönherr; DBW 5, München 1987 / Berlin (DDR) 1989, 93–101; česky *Pospolitý život*, bez místa a v roce, 75–82, nebo *Život v obecnství*, přel. P. Štíčka, Praha 2006, 77–86. Dobrodiní zpovědi věnovala svou studii podepřenou vlastní pastorační praxí slovenská theoložka M. Ševčíková. Táž, „Prínos evanjelického učenia k oceneniu daru spovedi“, in: *Lutheranus* 2009/2010, sborník Lutherovy společnosti sv. 3, uspoř. D. Jurech, Praha 2010, 30–39.

rovi jednoho z patronů moderního západoevropského náboženského individualismu, ne-li přímo subjektivismu, nebo nikoli, v 1. tezi má na mysli „všechny věřící“, tj. každého věřícího osobně. *Život křesťana je nepřetržitě pokání!* To neznámá stále sebezkoumání a sebeobviňování, škarohlídství a podezíravost a nedůvěru, natož pak masochismus či flagelantství. Luther se dokázal radovat ze života, a jak! Stálé pokání neznámá, že užívám darů života se špatným svědomím, stálé pokání znamená, že není dne, abych byl bez hříchu, abych neměl co vyznávat, čeho litovat, z čeho se kát, kde usilovat o nápravu.

A právě tady bych rád doktora Martina biblicky doplnil. Tváří v tvář dušičkové atmosféře, v den katolického svátku Všech svatých, je třeba nahlas říci: Hnací silou pokání nejsou trouby Posledního soudu. Ježíš neotevřel své veřejné působení slovy: Čiňte pokání, protože bude brzy konec světa nebo *protože jinak přijдете do pekla*, nýbrž: Čiňte pokání, *protože se přiblížilo Boží království*. Sám Luther by možná upřesnil: Čiňte pokání, *protože jste pokřtěni*. Čiňte pokání, *protože jste křesťané*.

2.2 Poslední čtyři teze: Kříž

92. *Ať tedy jdou k šípku všichni ti proroci, kteří říkají Kristovu lidu: Mír, mír – ačkoli o žádný mír nejde.*

93. *Dobře si počínají proroci, kteří Kristovu lidu říkají: Kříž, kříž – ačkoli o kříži nikdo nechce slyšet.*

94. *Je třeba vybízet křesťany, aby následovali svou hlavu Krista strážněmi, smrtí a peklem,*

95. *a tak raději mnohou strážní vcházeli do nebe, nežli spoléhali na falešný smír.¹³*

Závěr tezí potvrzuje představu reformace jako prorockého hnutí a obraz reformátora jako starozákonního proroka, burcujícího církev z náboženského spánku. „Hieremias redivivus“, novodobý Jeremjáš! Frontální útok na falešné náboženské jistoty: na spoléhání na chrám, na bohoslužebný provoz, na kult, na kněžstvo, na faráře. Prorocká výzva: Nehlásejte pokoj tam, kde ve skutečnosti není pokoje. Nepropagujte kvietismus, je-li na místě aktivismus. A naopak: Nezatajujte, že vždy – tedy i v dobách poli-

13 Stemberger, 2000 let, 435.

tického míru a hospodářské prosperity – život křesťana na tomto světě byl, je a bude životem pod křížem, životem ve znamení kříže.

Lutherova formulace závěrečné, 95. teze upomíná na slova z Apoštolových skutků (Sk 14,22b): „Musíme projít mnohým utrpením, než vejдем do Božího království.“ Pamětlivi toho se nebudeme se chovat jako ti naši spoluobčané, kterým je reálný kapitalismus dobrý v době prosperity, zatímco v době krize neváhají hledat pomoc u populistů (a komunistů).

3. Ústřední teze: Evangelium

62. *Pravý poklad církve je svatosvaté evangelium slávy a milosti Boží.*¹⁴

V díle *Resolutiones* (Vysvětlení disputace o moci odpustků, 1518),¹⁵ v nichž Luther podrobně objasňuje jednu odpustkovou tezi za druhou, nalezneme k 62. tezi autorský komentář, který postihuje samo jádro každé příští evangelické theologie:

Uslyší-li hříšné svědomí líbeznu zvěst evangelia, opět oživne, zajásá a zaplesá a je plno důvěry. Už se nebojí smrti, ba ani pekla. Tak vychází z evangelia pravá sláva Boží, když jsme vyučováni, že zákon byl a ještě bude naplněn nikoli skrze naše skutky, nýbrž skrze milost Boží; ne prostřednictvím toho, co jsme vykonali, nýbrž díky tomu, že věříme; ne prostřednictvím toho, že člověk Bohu něco nabízí a přináší, nýbrž prostřednictvím toho, že od Krista člověk všechno přijímá a bere.¹⁶

Reformace nebyla negativistickým hnutím proticírkevního odporu, jak se to stále namlouvá české veřejnosti ve frázích typu „Hus kázal proti církvi“. Reformátoři nechtěli církev rozbít, chtěli církev opravit. Rozličná NE jsou v církvi oprávněná tehdy, když z nějakého ANO vycházejí a k nějakému ANO směřují. Brojení proti karikatuře svátostného pokání mělo otevřít cestu ke skutečnému pokání podle Nového zákona, pokání v du-

¹⁴ Stemberger, *2000 let*, 435 (Molnár, *Slovem obnovená*, 181).

¹⁵ *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute* (1518), WA 1, 522–628 = BoA 1,15–147. Shodují se s doslovným překladem, který navrhuje A. Biela *Vysvetlenia dišputy o moci odpustkov*. Slovenští kolegové užívají zkráceného názvu *Vysvetlenia*; předtím se objevily i názvy *Rozhodnutia* nebo *Rezolúcie* (op. cit. 10.12).

¹⁶ Překládám volně a s vynechávkami z německého překladu „*Resolutiones oder Erklärung der Thesen von der Kraft der Ablässe*“, in: M. Luther, *Aus der Frühzeit der Reformation*, ²MüA 1, München 1938, 150–337, 316n.

chu Ježíšově. Upozadování diskutabilních pokladů církve dává smysl tam, kde dá vyniknout neoddiskutovatelně pravému pokladu církve.

„Každá velká theologie se rodí z pozitivních předpokladů,“ napsal Josef Lukl Hromádka, sám luterán. „Neseme slavné i nešťastné jméno ‚protestanté‘. Svádí nás to neustále k negaci.“¹⁷ Buďme raději evangelíky než protestanty.¹⁸ Musíme projít mnohým utrpením, než vejdemo do Božího království.¹⁹ Čiňme pokání a věrme evangeliu.²⁰ Amen.

prof. ThDr. Jan Štefan
Univerzita Karlova
Evangelická teologická fakulta
Černá 9
115 55 Praha 1
stefan@etf.cuni.cz

17 J. L. Hromádka, *Přelom v protestantské teologii*, syllabus fakultních přednášek (1948–1949), na základě záznamu, který pořídil V. Kučera, k vydání připravil M. Opočenský, Praha 1956, 2. vydání (spolu s Fragmentem etiky) M. Opočenský, Praha 1979, 11. Sám jsem si uvědomil své protestanství, když jsem bez přemýšlení nazval Lutherovy výpovědi Tezemi *proti* odpustkům, nikoli prostě Tezemi *o* odpustcích, ačkoli v jejich latinském označení nenajdeme předložku „contra“, nýbrž naopak předložku „pro“. (V *Rezolucích* už je nahrazena neutrální předložkou „de“.) Text Tezí – říkám to ve jménu historické, nikoli theologické pravdy – sleduje zásadu „Abusus non tollit usum“.

18 Kázání se dostalo několika připomínek. Kolega-latiník Jan Amos Dus mě oprávněně upozornil na etymologii slovesa pro-testari (také: dosvědčovat), v němž zaznívá pro novozákonní teologii klíčový pojem testis, svědek. Proti Heideggerovi se však budu dovolávat Wittgensteina: Nerozhoduje (zapomenutá) etymologie slova, nýbrž (běžný) kontext jeho užívání. Jana Nechutová se ve své připomínce soustředila na sémantiku inkriminovaného slovesa: ne „proti něčemu protestovat“, nýbrž „něco veřejně tvrdit, prohlašovat, vyhlašovat“, „k něčemu se přede všemi přiznávat“. Tuto pozitivitu měl na mysli Hromádka (*public theologian par excellence!*) onou slavnou stranou našeho konfesijního jména.

19 Srov. Skutky 14,22b.

20 Srov. Marek 1,15b.